

משקלו של הממד הדמוגרפי בשיקול האסטרטגי של ישראל בסכסוך הישראלי-פלסטיני

קובי מיכאל

הסוגיה הדמוגרפית מוצגת כנדבך מרכזי בשיח על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. רבים מבין המצדדים בפתרון של שתי מדינות לשני עמים מעריכים כי הדמוגרפיה פועלת לרעת ישראל, העלולה לאבד את הרוב היהודי בארץ ישראל המערבית ואת צביונה היהודי-דמוקרטי ולהיקלע לפתרון כפוי של מדינה אחת, שתהיה למעשה קץ החזון הציוני. למול אלה ניצבים המתנגדים לפתרון שתי המדינות או מי שלא מזהים דחיפות ליישב את הסכסוך. הם מציגים תמונת מציאות דמוגרפית שונה, כזו המצביעה על רוב יהודי קיים, ואף על גידולו בעשורים הקרובים, גם ללא חלוקת הארץ.

מאמר זה סוקר את עיקרי האסכולות המתחרות והסיבות להבדלים ביניהן, ולאחר מכן בוחן את משקל הממד הדמוגרפי בשיקול האסטרטגי הכולל של מדינת ישראל בהתייחסותה לדרכים לפתרון הסכסוך עם הפלסטינים. המאמר מגיע למסקנה, שלמרות חשיבותו של המאזן הדמוגרפי, שינוי בו לכיוון זה או אחר אינו משנה מהותית את המיצוב האסטרטגי של ישראל ואת המוטיבציה של מחוללי הדה-לגיטימציה נגדה. אלה ימשיכו להתקיים, בסבירות גבוהה, גם בתרחיש של מהלך ישראלי חד-צדדי, וכנראה שגם במתווה של הסדר מוסכם.

מילות מפתח: דמוגרפיה, ישראל, הסכסוך הישראלי-פלסטיני, אסטרטגיה, דה-לגיטימציה

ד"ר קובי מיכאל הוא מרצה בכיר במחלקה ישראל במזרח התיכון ומדעי המדינה, אוניברסיטת אריאל וחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

מבוא

הדמוגרפיה מוגדרת כ"תחום ידע העוסק בהיבטים הסטטיים והדינמיים של גודל ושינוי בהרכב האוכלוסייה וקשרי הגומלין ביניהם".¹ דמוגרפיה משפיעה על כלכלה, חברה, פוליטיקה, ובסופו של דבר על איכות החיים הכוללת ועל הביטחון האישי, הקהילתי והלאומי, ומכאן חשיבותה בכל הנוגע לביטחון הלאומי.² בפוליטיקה הבין-לאומית משקפת הדמוגרפיה גם תהליכים ציביליזציוניים המצביעים, בין היתר, על קווי שבר נחלשים או מתחזקים בין ציביליזציות,³ מהם ניתן ללמוד על מגמות התפתחותם של סכסוכים שמקורם בשוני בין אוכלוסיות הנאבקות על משאבים ועל השפעה. מומחים העוסקים בנושא יטענו, לפיכך, שהדמוגרפיה היא דטרמיניסטית בהבנת הנעשה בעולם.

בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הסוגיה הדמוגרפית הפכה בישראל לנושא השנוי במחלוקת מהותית. בעיני רבים היא הפכה ל"שוט מאיים" ולנורת אזהרה מפני הצפוי לעתידה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, אם לא תפעל להיפרדות מהירה מהפלסטינים, בין אם במסגרת הסכם ובין אם במהלכים חד-צדדיים. לעומתם, יש מי שחולקים על תחושת הבהילות ומצביעים על מגמות ונתונים דמוגרפיים מתונים הרבה יותר. לדבריהם, מגמות ונתונים אלה מצביעים על רוב יהודי שיישמר, ואף יגדל, הן במדינת ישראל הריבונית והן בשטח ארץ ישראל המערבית כולה, בוודאי אם מתייחסים לארץ ישראל המערבית ללא רצועת עזה. מדינת ישראל אינה מתקיימת בתוך בועה והיא מושפעת, בין השאר, ממגמות דמוגרפיות אזוריות וגלובליות. לכן, כל התייחסות לממד הדמוגרפי הנוגע לישראל מחייבת מיפוי של מרחבים דמוגרפיים נוספים (המרחב האזורי והמרחב הגלובלי) וניתוח מאפייני הזיקות וההשפעות ביניהם. זאת, לצד התייחסות לניסיון העבר (במיוחד זה של ההתנתקות מרצועת עזה ומצפון השומרון), למגמות ולשחקנים בישראל עצמה, באזור שמסביבה ובקהילה הבין-לאומית. אחרת, עלולה ההתייחסות להימצא חסרה, מוטה ולא מדויקת בכל הנוגע להיבט האסטרטגי הרחב.

שתי גישות – עיקרי הטיעונים

בשתי הגישות העוסקות בסוגיה הדמוגרפית בסכסוך הישראלי-פלסטיני ניתן למצוא התייחסות לשלושה מרחבים: העולם המוסלמי, בדגש על המרחב האזורי הסמוך לישראל; ארץ ישראל המערבית – המרחב הישראלי-פלסטיני; מדינת ישראל – המרחב היהודי-ערבי/מוסלמי. עם זאת, הדיון בשאלה הדמוגרפית מתמקד ברובו בארץ ישראל המערבית – המרחב הישראלי-פלסטיני – אף שהמומחים משתי האסכולות מתייחסים גם לשני המרחבים האחרים, בדרגות חומרה והשפעה שונות.

"הגישה המחמירה"

חוקרים המייצגים את הגישה המחמירה מתייחסים לדמוגרפיה כאל איום, המשקף את החיבור שבין שתי מגמות בולטות: האחת עוסקת במרחב האסלאמי, זה המאופיין בגידול אוכלוסייה מהיר המלווה בעוני רב, באלימות ובמחסור גובר במשאבים, באווירה של הקצנה כלפי ישראל ובהתחזקות האסלאם הקיצוני.⁴ השנייה עוסקת בשינויים דמוגרפיים המתחוללים בקצב מהיר בישראל הקטנה והצפופה, ש"יש להם השפעה גורפת בכל תחומי החיים, וההשלכות [שלם] ניכרות יותר מאשר באירופה...".⁵

יבגניה ביסטרוב וארנון סופר מזהים מגמה של עלייה במספרם של ערבים ומוסלמים הנכנסים לישראל ממדינות שכנות במסגרת איחוד משפחות, שהייה בלתי חוקית ומהגרי עבודה/מסתננים. לצד זאת הם מצביעים על הידרדרות ביחסים בין יהודים לערבים במדינת ישראל, נוכח הזיהוי העצמי של אותם ערבים כפלסטינים אזורי המדינה. ביסטרוב וסופר גם מזהים תהליכים דמוגרפיים נוספים המובילים להיחלשות הריבונות הישראלית בגליל, במשולש, בנגב ובירושלים ולהתכנסות הרוב היהודי למרחב עירוני מצומצם, אותו הם מכנים "מדינת תל אביב". במקביל לזיהוי מגמות אלו קובעים השניים כי מדינות האזור והרשות הפלסטינית אינן מסתגלות לתהליכי הגלובליזציה, ולכן קצב התפתחותן איטי ואף שלילי. מצב זה מוביל להגדלת הפער הכלכלי-חברתי בין לבין מדינת ישראל, מעצים את המתח והעוינות והופך את ישראל למאוימת ולפגיעה יותר.

על רקע ממצאים אלה קובעים ביסטרוב וסופר כי לא ניתן להפריד בין מה שקורה במדינת ישראל מבחינה חברתית, כלכלית, ביטחונית ואקולוגית לבין המתרחש ברצועת עזה וביהודה ושומרון, ולכן יש לדון בדמוגרפיה של מדינת ישראל במקביל לדמוגרפיה של ארץ ישראל. הם מדגישים כי השעון הדמוגרפי פועל נגד יהודי מדינת ישראל במהירות רבה: "ישראל תוכל להמשיך להתקיים רק אם יהיה בה רוב יהודי ציוני ברור, החי בטריטוריה שמידותיה וגבולותיה מאפשרים את מימוש ריבונותה של המדינה ואת ההגנה עליה, ואם תיכון בה איכות חיים ההולמת חברה מערבית".⁶ לשיטתם, הנתונים והמגמות הדמוגרפיות מאיימים על היכולת להבטיח את שני התנאים ההכרחיים הללו להמשך קיומה של ישראל כמדינה עם רוב יהודי ציוני ברור. בהתייחסם לפערים העצומים בין האוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בארץ ישראל המערבית לבין האוכלוסייה היהודית שם, הם מסיקים ש"ימשכו ואף יגברו ניסיונות החדירה לישראל מקרב האוכלוסייה הפלסטינית הענייה הסמוכה כל כך לגבולותיה, וגם מהארצות השכנות האחרות".⁷ תמונת המציאות הדמוגרפית של האוכלוסייה הפלסטינית באזור יהודה ושומרון⁸ ושל האוכלוסייה הערבית בישראל (שתמנה בשנת 2030 לפי ההערכות כ-2.2 מיליון נפש) מצביעה על כך שכנראה לא ניתן לצמצם פערים אלה בעתיד הקרוב.

במציאות דמוגרפית זו יש חשיבות גוברת להתפתחות תודעה לאומית בקרב רבים מערביי ישראל ולהתחזקותה, וקיימת "הסתברות גבוהה לכך, שבשני חלקי העם הפלסטיני יהיו כוחות חזקים דיים להביא להתקרבות ביניהם, ובבוא היום יפעלו עם אחיהם ממזרח לירדן לשם כינון מדינה פלסטינית גדולה מן הים עד המדבר".⁹ לפיכך מסיקים ביסטרוב וסופר כי מדובר באיום קיומי של ממש, המחייב היפרדות מוחלטת מהפלסטינים והפחתה של יותר מארבעה מיליון פלסטינים מהמאזן הדמוגרפי של מדינת ישראל. זו גם ההצדקה בעיניהם לגדר הביטחון ביהודה ושומרון ולגדר הגבול המשודרגת בגבול מצרים.

אל המגמות הבעייתיות הללו מצרפים שני החוקרים את הגידול במגמת ההגירה של מוסלמים ליבשת האירופית ואת המתח הגובר כתוצאה מכישלון ה"רב תרבותיות",¹⁰ דבר שמקל על החברות ועל הממשלות האירופיות להפנות את הכעס והתסכול כלפי ישראל. השניים מזהירים כי "הסובלנות כלפי ישראל בעולם המערבי מתקרבת לקצה. זוהי תערובת של אנטישמיות גרידא ושנאה לישראל יחד".¹¹ חיזוק לעמדתם של ביסטרוב וסופר ניתן למצוא אצל לסלי לבל, המתייחסת להשלכות ולהשפעות של ההגירה המוסלמית לאירופה על ביטחונה של היבשת ומזהה את המגמות הדמוגרפיות המתפתחות שם כסיכון ביטחוני לאירופה וכאתגר לערכים ולאינטרסים האירופיים.¹²

פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה, דמוגרף בעל שיעור קומה בין-לאומי, מזהיר גם הוא, מאז תחילת שנות האלפיים, מפני הצטמצמות הרוב היהודי בארץ ישראל המערבית. הוא הציג בכנס הרצליה בשנת 2002 בפעם הראשונה את הנתון, לפיו היהודים מהווים 49.8 אחוזים בלבד מכלל תושבי ארץ ישראל המערבית (כולל רצועת עזה), והצביע על המגמות הדמוגרפיות בתרחישים שונים. לפי חישוביו, הרוב היהודי יגדל בצורה דרמטית במקרה של היפרדות מהפלסטינים ושל חילופי שטחים הכוללים את המשולש – ליותר מ-86 אחוזים מכלל האוכלוסייה.¹³

ביוני 2013 הציג דלה-פרגולה תחזית דמוגרפית דומה, תוך שהוא מציין כי "הנתונים של הרשות הפלסטינית אינם מאומתים על ידי ישראל בצורה רשמית, אבל הם אינם רחוקים מהמציאות".¹⁴ להערכתו, הנסמכת על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל, מספר התושבים בארץ ישראל המערבית, ובכללם עובדים זרים ופליטים, עמד באותה עת על קצת יותר מ-12 מיליון. לדבריו, "בתוך מדינת ישראל ממש יש קצת יותר משמונה מיליון, וברשות הפלסטינית, לפי האומדנים שלי, יש משהו בין 3.5 ל-3.8 מיליון תושבים, מחולקים לפי 1.6 [מיליון] בעזה ושני מיליון בגדה".¹⁵ מאחר ובמדינת ישראל חיים קצת יותר משישה מיליון יהודים (כולל אלה שגרים ביהודה ושומרון), עומד החלק היהודי על כ-52 אחוזים בלבד, ולכן מדובר ברוב "מצומק וקטן ואפילו לא קיים, אם אתה טוען ש-350 אלף עולים הם בכלל לא יהודים".¹⁶ להבנתו, במציאות פוליטית בה מחליטה ישראל לשמר

את שליטתה באזור יהודה ושומרון, "נגמר הרעיון הציוני, או שיהיה סיפוח ומדינה יהודית לא דמוקרטית, ללא זכות הצבעה, ואז נמצא עצמנו מבודדים לחלוטין מבחינה עולמית".¹⁷

דלה־פרגולה לא תולה תקווה בפוטנציאל העלייה היהודית. את העלייה מברית המועצות בשנות התשעים של המאה העשרים הוא מגדיר כאירוע היסטורי חריג כתוצאה מהתפוררותה של האימפריה הסובייטית והעובדה שהייתה לא דמוקרטית. להערכתו, "היום, במקומות לא דמוקרטיים נותרו מספרים יחסית קטנים של יהודים. לכן, לא נותרת אלא עלייה ממדינות המערב – ארצות הברית, קנדה, צרפת ובריטניה. זה קורה, אבל המספרים קטנים".¹⁸ לכן, מסכם דלה־פרגולה, אנו נמצאים היום בנקודת רתיחה ויש לעשות מעשה.

"הגישה המקלה"

בשנת 2013 פרסם המכון לאסטרטגיה ציונית מחקר מעודכן ומקיף,¹⁹ המוביל למסקנות שונות מהמסקנות המוצגות על ידי חוקרי ותומכי הגישה המחמירה. לפי מחקר זה, קיימים הבדלים משמעותיים ביותר בנתונים בהן עושות שתי הגישות שימוש. כך, למשל, המכון לאסטרטגיה ציונית מצביע על מספר פלסטינים בשטחי הרשות הפלסטינית (רצועת עזה ואזור יהודה ושומרון) הנמוך בכ־0.7–1.3 מיליון מהמספר המוצג בגישה המחמירה ובנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית. כמו כן, נתוני המכון מצביעים על רוב יהודי קיים בכל ארץ ישראל המערבית ועל רוב יהודי משמעותי עוד יותר הצפוי בטווח זמן של שני עשורים, בעיקר במקרה של הוצאת רצועת עזה מהמשוואה.

המחקר של המכון לאסטרטגיה ציונית מראה, כי למרות התחזיות המדברות על אסון דמוגרפי, האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל גדלה משמעותית במהלך 120 השנים האחרונות. על פי ממצאי המחקר, בשנת 2012 הגיעה כלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית ל־10,755,000 נפש (להבדיל מ־12 מיליון על פי דלה־פרגולה). זו כוללת אוכלוסייה יהודית מורחבת (כולל יהודים מכוח חוק השבות ולא על־פי ההלכה וחסרי דת המזהים עצמם כחלק מהעם היהודי) בת 6,332,900 נפש; 4,109,000 מוסלמים (2,726,000 מתוכם ברצועת עזה וביהודה ושומרון); 181,000 נוצרים (52,000 מתוכם ברצועת עזה וביהודה ושומרון); וכ־132,000 דרוזים. שיעור האוכלוסייה היהודית המורחבת הוא, על פי מחקר זה, 59.14 אחוזים מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית.

המחקר מתבסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הישראלית לגבי רצועת עזה משנת 1993 ולגבי יהודה ושומרון משנת 1994, אך נוקט גישה שמרנית לגבי שיעורי הילודה והריבוי הטבעי בשטחים, באמצע את הנתונים הפלסטיניים. זאת, למרות שלטענתו אמינותם של נתונים אלה היא בעייתית.²⁰ המספרים

עליהם מתבסס המחקר של המכון לאסטרטגיה ציונית אינם מתחשבים בנתוני ההגירה של צעירים ערבים מיהודה, שומרון וחבל עזה, הגורמת לירידה נוספת בריבוי הטבעי שם.

חוקרי המכון מצביעים על מגמת ירידה בגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל המערבית ועל ירידה דרסטית עוד יותר שלה הצפויה החל משנת 2030. את הירידה בגידול השנתי ובשיעור הילודה הערבית הם מייחסים לשיפור ברמת ההשכלה, להתרחבות מגמת העיור והמודרניזציה, להגירה של צעירים ערבים לחו"ל ולהתבגרות והזדקנות האוכלוסייה הערבית, המובילה לגידול בשיעורי התמותה הטבעית. המשך מגמה זו, לצד מגמת הגידול בריבוי הטבעי של היהודים בישראל, מובילים את החוקרים למסקנה כי צפוי שוויון בשיעורי הריבוי הטבעי של הערבים ושל היהודים.

בהסתמך על חישובי האומדנים, המבוססים כאמור על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל לגבי אזור יהודה ושומרון ורצועת עזה לשנים 1993 ו-1994, מגיע צוות החוקרים להערכה שהאוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון ורצועת עזה עשויה להגיע בשנת 2017 לכדי 3,099,762 נפש, ובארץ ישראל המערבית כולה (בצירוף אזרחי ישראל הערבים) ל-4,950,000 נפש. אומדן זה אינו לוקח בחשבון את שיעורי ההגירה השלילית בקרב ערביי יהודה, שומרון ורצועת עזה, ומתייחס לנתון שמרני בלבד של הגירת צעירים ערבים ממדינת ישראל. אם יתווסף לנתונים אלה גם הנתון של התגברות העלייה היהודית לישראל בעקבות התפשטות האנטישמיות בעולם, הרי ששיעור היהודים יגדל עוד יותר, מעבר לרוב יהודי מוחלט וברור הצפוי משנת 2030.

הערכות ברוח דומה ניתן למצוא גם אצל יורם אטינגר וגיא בכור, המזהירים מפני תפיסות דמוגרפיות שגויות. לטענת אטינגר, "הניפוח" של מספר הפלסטינים החיים ביהודה, שומרון ורצועת עזה הוא תגובה פלסטינית לגלי ההגירה היהודית לישראל. לדעתו, תגובה זו נועדה להחדיר מורך לב בקרב היהודים והנהגת המדינה, והמספרים המנופחים הם בחזקת "אינתיפאדה אזרחית".²¹ אטינגר גם מזכיר מספר הערכות דמוגרפיות מוטעות בעבר: קריאת הממסד הדמוגרפי לראש הממשלה אשכול בשנת 1967 לסגת מיהודה ושומרון, פן יהפכו היהודים למיעוט בשנת 1987; אזהרת פרופ' ארנון סופר באוגוסט 1988 מפני רוב ערבי בשנת 2008; הערכות פרופ' סופר ופרופ' דלה־פרגולה כי אין כל סיכוי לגל עלייה משמעותי של יהודים למדינת ישראל, ולמרות זאת הגיעו יותר ממיליון עולים ממדינות חבר העמים. אטינגר מסכם בקביעה כי "הטענה שהיהודים נידונו להפוך למיעוט מערבית לירדן ושיש לוותר על גיאוגרפיה כדי להציל את הדמוגרפיה, מהווה טעות דרמטית או הטעייה שערורייתית".²²

- בחדש דצמבר 2013 הציג יורם אטינגר ממצאי מחקר דמוגרפי מקיף,²³ המחזקים את המגמות עליהן הצביע בעבר ואת הממצאים שהוצגו במחקר המקיף של המכון לאסטרטגיה ציונית.²⁴ שלושת הממצאים הבולטים של המחקר הדמוגרפי המקיף הם:
1. מספר ערביי יהודה, שומרון ורצועת עזה הוא 3.1 מיליון ולא 4.4 מיליון (כטענת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית).
 2. מספר ערביי יהודה ושומרון הוא 1.7 מיליון ולא 2.7 מיליון (כטענת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית).
 3. בארץ ישראל המערבית (ללא רצועת עזה) יש רוב יהודי מוצק של 66 אחוזים, הנהנה מ"רוח גבית" בשל המגמות הדמוגרפיות המסתמנות.

הסיבות להערכות הדמוגרפיות השונות

הפער המספרי בין שתי האסכולות העוסקות בבעיה הדמוגרפית בסכסוך הישראלי-פלסטיני הינו משמעותי ביותר ומגיע עד לכדי כ-1.3 מיליון נפש. הפער והשונות ניכרים גם במגמות הדמוגרפיות, ומכאן גם נובעים ההבדלים בין הערכות החוקרים לגבי חלקה של האוכלוסייה היהודית בשטח ארץ ישראל המערבית בשנים האחרונות ולצפוי בה בשנים הבאות.

את ההבדלים בין הנתונים והמגמות של שתי האסכולות ניתן להסביר במספר סיבות עיקריות:

1. אמינותם ומהימנותם של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית, שלגביהם קיים ויכוח נוקב לא רק בין חוקרים ישראלים. גם הבנק העולמי, ה-CIA ומכון המחקר הנורבגי FAFO מביעים הסתייגויות שונות מהם.²⁵
2. בחלק מהדיונים נכללים הפלסטינים ברצועת עזה במניין הכולל של האוכלוסייה, למרות ההפרדות של מדינת ישראל מהרצועה בשנת 2005 והעובדה שהיא מתנהלת כישות עצמאית תחת שלטון חמאס.
3. יותר מ-300,000 פלסטינים השוהים מעל שנה מחוץ לשטחי הרשות הפלסטינית נספרים כתושבי הרשות, בניגוד למקובל במחקר הדמוגרפי.²⁶
4. אבנורמליות של המדדים הדמוגרפיים במגזר היהודי: אין בהם ציפייה לגלי הגירה בהיקף שידעה מדינת ישראל בעבר, אם כי הגירה כזו עשויה לחזור על עצמה במציאות של אנטישמיות גוברת באירופה ועלייה ברמת החיים בישראל (מספר היהודים באירופה הוא כ-1.2 מיליון נפש והקהילות הגדולות הן בצרפת, אוקראינה, גרמניה ובריטניה).²⁷ להגירה יש השפעה על שיעורי הילודה בישראל, שהיא כבר כיום המדינה היחידה בעולם המפותח שיש בה עלייה קבועה של מדד הילודה ושל שיעור הפריון של נשים.
5. הגירה פלסטינית – הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית התעלמה במשך שנים ארוכות מההגירה השלילית של הפלסטינים וציינה נתוני הגירה חיוביים

בלתי מציאותיים (של 50,000 נפש בשנה). בשנים האחרונות, ולאור ביקורת מקצועית בין-לאומית, איפסה הלשכה הפלסטינית את הנתונים ומתייחסת מאז אל ההגירה הפלסטינית כאל אפס הגירה. בפועל, יש נתונים המוכיחים הגירה פלסטינית שלילית בסדר גודל של מעל 20,000 איש בשנה.²⁸ לצד נתונים אלה, קיימת הגירה גם בקרב האוכלוסייה הערבית הצעירה במדינת ישראל, בשיעור של כ-15 אחוזים בשנה.

6. דיווחי הפטירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית נמוכים בהרבה מהסביר בכל קנה מידה דמוגרפי. זוהי נורמה מוכרת בקרב הפלסטינים, בין היתר בשל הרצון להמשיך וליהנות מתמיכת ארגונים בין-לאומיים, הניתנת על בסיס מספר הנפשות במשפחה.

7. ערביי מזרח ירושלים ואיחוד משפחות – בירושלים מתגוררים יותר מ-300,000 ערבים נושאי תעודת זהות ישראלית. אלה נספרים בחלק מהמקרים פעמיים – הן על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הישראלית והן על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית. זה המצב גם לגבי פלסטינים שהפכו לאזרחי ישראל או לתושבים בישראל, בגין תהליכי איחוד משפחות.

מקומו של הממד הדמוגרפי בשיקול האסטרטגי הישראלי הכולל

כל התייחסות לסכסוך הישראלי-פלסטיני מחייבת ראייה אזורית ומערכתית רחבה וניתוח של מהות הזיקות המתקיימות בין המרחב הישראלי-פלסטיני לבין המרחבים האחרים. כך גם בנוגע לשיקול הדמוגרפי, שצריך להיבחן לצד שיקולים נוספים, דוגמת השיקול הביטחוני, השיקול המוסרי-ערכי, השיקול המדיני, השיקול הכלכלי והשיקול היהודי (היותה של מדינת ישראל מדינת העם היהודי, וככזאת כמי שיש לה סוג של אחריות כלפי יהדות העולם באשר היא). שעבוד החשיבה האסטרטגית לשיקול הדמוגרפי בלבד עלול ליצור עיוותי תפיסה והטיות ולפגום באיכות שיקולי הביטחון הלאומי הכוללים.

ההבדלים בין שתי הגישות העוסקות בבעיה הדמוגרפית בסכסוך משקפים מחלוקות מתודולוגיות, וכנראה גם פוליטיות, בכל הנוגע למשמעויות הנובעות מהן ולדרכי הפעולה המתחייבות. בכל מקרה, וללא קשר לאסכולה זו או אחרת, ההתמקדות בממד הדמוגרפי בלבד היא מלאכותית משהו, מנותקת מן ההקשר הרחב והכולל ולא מביאה בחשבון מגמות ותהליכים צפויים ביום שאחרי היפרדות אפשרית של ישראל מהפלסטינים. אם מתייחסים אל הדמוגרפיה במובן הרחב שלה, ואם מניחים שהכללים המקובלים במחקר הדמוגרפי ובמציאות הגלובלית ימשיכו להתקיים גם ביום שאחרי ההסדר או ההיפרדות, הרי שהלחצים, האיומים והסיכונים שבדמוגרפיה לא יתפוגגו רק מכיוון שנוצר גבול חדש.

הרשות הפלסטינית מתנהלת כישות כושלת,²⁹ ענייה, מפוצלת ומסוכסכת ואינה מסוגלת לספק את צרכי האוכלוסייה שלה באופן סביר ובכוחות עצמה. ניתן להניח כי גם לאחר מהלך ישראלי חד-צדדי של נסיגה, שלא ייתמך בהסכם ובסיוע לבניית המדינה הפלסטינית, תישאר הישות הפלסטינית כושלת בדרגה זו או אחרת. ככזאת, היא עלולה להגיע לכלל קריסת מערכות כתוצאה מהגירה לא מבוקרת של פליטים פלסטיניים ממדינות ערב, ובעיקר מסוריה ומלבנון הנתונות במשבר מתמשך. קריסת מערכות בישות הפלסטינית עשויה להוביל ללחץ דמוגרפי על ישראל, שעלולה למצוא את עצמה אז תחת לחצים גוברים והולכים של המדינות הערביות השכנות, ובעיקר של אירופה והקהילה הבין-לאומית, למתן את סגירותה כלפי הפלסטינים ולגלות יותר גמישות בכל הנוגע לתנועת אנשים (ובכלל זה הגירה לישראל) וסחורות.

הדמוגרפיה האזורית, המשפיעה בהכרח על המרחב הדמוגרפי הישראלי-פלסטיני, מושפעת ומתעצבת ממגמות אזוריות "טקטוניות": התפתחות של אזורי ספר בגבולות מדינת ישראל והמדינה הפלסטינית כתוצאה מהיחלשות השלטון המרכזי המצרי בסיני מצד אחד, וערעור אפשרי של היציבות בירדן ובלבנון כתוצאה מהמשך מלחמת האזרחים בסוריה ומתנועה גדולה של פליטים ממנה, מצד שני. על כך יש להוסיף את גלי ההגירה מהאזורים עליהם השתלט ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש), המשקף את מגמת ההתפשטות של האסלאם הסוני הקיצוני ביותר. מגמות אלו אינן מושפעות משינוי במאזן הדמוגרפי במדינת ישראל, אך ללא ספק משפיעות עליה.

מהלך אסטרטגי של התנתקות ישראלית משטח פלסטיני, שיוביל לשינוי במאזן הדמוגרפי, עשוי להיות גם הוא בעל השפעה מוגבלת על הלגיטימציה של מדינת ישראל והתמיכה בה, וכן על ביטחונה. ישראל ראתה ביציאתה מרצועת עזה בשנת 2005 את סוף הכיבוש והאחריות על האוכלוסייה הפלסטינית ברצועה, ומבחינה דמוגרפית נגרעו אז מהמאזן הישראלי-פלסטיני כמיליון וחצי פלסטינים. למרות זאת, התמיכה הבין-לאומית במהלך הישראלי לא ארכה זמן רב, וזאת על אף טרור מתמשך וגובר מהרצועה כלפי ישראל. הפלסטינים, העולם הערבי וחלק מהקהילה הבין-לאומית עדיין רואים במדינת ישראל כוח כובש ברצועת עזה בשל שליטתה במעברים היבשתיים ובמרחב הימי והאווירי שלה. בשל כך ממשיכים הפלסטינים, בגיבוי חלק מהקהילה הבין-לאומית, להטיל על ישראל את האחריות למציאות ההומניטרית ברצועה. נכון לשאול בהקשר זה האם מהלך דומה של ישראל באזור יהודה ושומרון, בשם האיום הדמוגרפי, יצור מציאות שונה.

כ-95 אחוזים מהפלסטינים ביהודה ושומרון נתונים למרותה של הרשות הפלסטינית, האחראית להם ולרווחתם האישית והקיבוצית מיום לידתם ועד יום מותם. לפיכך, לא ברור מדוע הם נכללים במאזן הדמוגרפי כאילו היו, יחד עם

היהודים, חלק מישות פוליטית אחת? יש מי שיטענו שהשליטה הישראלית בשטחי C ובמעטפת של יהודה ושומרון מנציחה מציאות של כיבוש, ולכן מדובר באזרחים פלסטיניים ובאחריות של הרשות הפלסטינית רק לכאורה, מכיוון ששגרת חייהם של הפלסטינים מושפעת ומופרעת מעצם הנוכחות והשליטה הישראלית בשטח; אך בהתייחס לממד הדמוגרפי, השאלה היא במה שונה טענה זו מהטענה לגבי האחריות הישראלית ברצועת עזה ומדוע שהיא תשתנה ביום שלאחר היפרדות ישראלית מהפלסטינים ביהודה ושומרון, כשברור (בוודאי לאור לקחי מבצע "צוק איתן") שישראל תצטרך להמשיך לשלוט במעטפת של האזור למשך תקופה ארוכה כדי להבטיח את ביטחונה?

ברור שהשיקול האסטרטגי הישראלי הכולל, שנועד להבטיח את עצם קיומה של מדינת לאום יהודית במרחב ואת שגשוגה וביטחונה, צריך להביא בחשבון את הממד הדמוגרפי. אך ספק אם התכנסות של ישראל לגבולות שיוגדרו על ידיה כגבולות ביטחון ושיוציאו מקרבה אוכלוסייה פלסטינית גדולה – דבר שיוביל לשינוי משמעותי של המאזן הדמוגרפי במדינת ישראל גופא – תשנה בהכרח ולאורך זמן את עמדת הפלסטינים, העולם הערבי והקהילה הבין-לאומית. שליטה ביטחונית של ישראל בשטחי יהודה ושומרון ואי-שביעות רצון פלסטינית ממנה, לצד קיומו של מיעוט לאומי פלסטיני בשטחה הריבוני של מדינת ישראל, המזהה עצמו כחלק מהעם הפלסטיני, ויכולת תפקוד מדינית נמוכה של הישות/המדינה הפלסטינית שתיווצר בשטח שתפנה ישראל, ימשיכו להזין את מאמצי הדה-לגיטימציה של ישראל ואת האתוס של התנגדות ומאבק בה.

ישראל עשויה להידרש למהלך חד-צדדי באזור יהודה ושומרון, בבחינת החלופה הפחות גרועה מבין מספר חלופות גרועות. מהלך כזה, אם יבוא, צריך להיות פועל יוצא של שיקול אסטרטגי מקיף וכולל, הנשען על שיקולים ביטחוניים ולאחר מכן על שיקולים מוסריים-ערכיים, כלכליים ומדיניים, וכן על שיקולים דמוגרפיים. השיקולים הדמוגרפיים אינם ראשונים בסדר החשיבות, ובוודאי שאין לעשות בהם שימוש כדי להלך אימים על הציבור. יש לנהוג ביושר האסטרטגי המתחייב, להבין את ההקשרים הרחבים והמגמות המתפתחות, להשתמש גם בפרספקטיבה ההיסטורית ובניסיון שהצטבר, ובעיקר לזכור כי המציאות שתתעצב לכדי שינוי של ממש במאזן הדמוגרפי בשטחה של מדינת ישראל תמשיך להיות מאתגרת על ידי מגמות דמוגרפיות במרחב ומעבר לו ועל ידי מחוללי דה-לגיטימציה לסוגיהם.

הערות

1 סרג'ו דלה-פרגולה, "דמוגרפיה ועמיות יהודית",

<http://www.bh.org.il/wp-content/uploads/%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%A8%D7%A4%D7%99%D7%94-%D7%95%D7%A2%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99%D7%AA.pdf>

- 2 על הקשר בין דמוגרפיה לביטחון לאומי ועל אי-בקיאותם של העוסקים בסוגיות של ביטחון לאומי במשמעויות הדמוגרפיה ראו: ארנון סופר, **מה בין אנשי משפט, דמוגרפיה וקיומה של ישראל**, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2008, עמ' 30–47, <http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy/index.php/2013-07-28-12-47-44/60-2013-10-22-12-00-04>
- 3 סמואל הנטינגטון, "התנגשות הציביליזציות", תמצית פרק 12, אתר קיוונים, <http://www.kivunim.org.il/article.asp?id=8>
- 4 ארנון סופר, "במפעל ההתיישבות הציוני בארץ ישראל אין כל חדש – מה שהיה הוא שיהיה", קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2008.
- 5 יבגניה ביסטרוב וארנון סופר, **ישראל, דמוגרפיה 2010–2030 – בדרך למדינה דתית**, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2010, עמ' 9. להלן: ביסטרוב וסופר, **ישראל, דמוגרפיה**.
- 6 **שם**, עמ' 15.
- 7 **שם**, עמ' 19.
- 8 האומדנים שמציגים ביסטרוב וסופר דומים מאד לאומדני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית – כ־4.4 מיליון פלסטינים ברצועת עזה וביהודה ושומרון.
- 9 ביסטרוב וסופר, **ישראל, דמוגרפיה**.
- 10 על כישלון ה"רב־תרבותיות" במערב אירופה ראו לדוגמה: שאול רוזנפלד, "כישלונה הידוע של הרב־תרבותיות", *ynet*, מדור דעות, 18 באוקטובר 2010, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3971177,00.html>.
- 11 ביסטרוב וסופר, **ישראל, דמוגרפיה**, עמ' 54.
- 12 Leslie Lebl, "The Islamist Threat to European Security", *Middle East Quarterly*, Summer 2014, <http://www.meforum.org/3856/dangerous-and-false-palestinian-unity>
- 13 סרג'ו דלה־פרגולה, "התפתחויות דמוגרפיות בעולם היהודי – תחזיות והשלכות", כנס הרצליה, 2002, <http://www.herzliyaconference.org/?CategoryID=87&ArticleID=117>
- 14 סרג'ו דלה־פרגולה, "הרוב היהודי כמעט ולא קיים, אנחנו קרובים למדינה דו לאומית", אתר מאקו, <http://www.mako.co.il/world-now-israel/Article-8f1be8320475f31006.htm>
- 15 **שם**.
- 16 **שם**.
- 17 **שם**.
- 18 **שם**.
- 19 יעקב פייטלסון, **התהליכים הדמוגרפיים בארץ ישראל (1800–2013)**, המכון לאסטרטגיה ציונית, ירושלים, 2013.
- 20 "משנת 2005, תוך שבע שנים בלבד, שינו הפלסטינים את התחזית שלהם למועד שבו הם יהפכו לרוב בארץ ישראל ארבע פעמים. תוך כדי כך, כל פעם השתנה גודל האוכלוסייה הערבית באופן משונה ביותר" (שם, עמ' 29). את הסתייגותם מבססים חוקרי המכון לאסטרטגיה ציונית גם על דוחות הבנק העולמי, מכון FAFO הנורבגי והתייחסות של דמוגרפים וחוקרים בעלי שיעור קומה בין־לאומי, המצוטטים במחקר. יורם אטינגר, "קונספציה דמוגרפית קטלנית", **ישראל היום**, 6 באוקטובר 2013, <http://bit.ly/195o3As>
- 21 יורם אטינגר, "המאזן הדמוגרפי – לא מה שחשבתם!", חדשות מחלקה ראשונה, 6 בפברואר 2014, <http://bit.ly/1e7zCaL>, להלן: אטינגר, המאזן הדמוגרפי – לא מה שחשבתם

- גיא בכור, "האחים רייט טסים אל המרחב: זינוק יהודי דמוגרפי, למרות מה שסיפרו לכם", *Gplanet*, 21 באוגוסט 2013, http://www.gplanet.co.il/prodetailsamewin.asp?pro_id=2222.
- 22 אטינגר, המאזן הדמוגרפי – לא מה שחשבתם.
- 23 **פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית וברצועת עזה**, מרכז בגין-סאדאט ללימודים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר אילן, 2006, <http://www.biu.ac.il/SOC/besa/MSPS65Heb.pdf>.
- 24 יעקב פייטלסון, שעמד בראש צוות החוקרים במכון לאסטרטגיה ציונית, נמנה גם על חוקרי מחקר פער המיליון.
- 25 **פער המיליון**; דוח הבנק העולמי על מערכת החינוך בגדה המערבית וברצועת עזה משנת 2006 מצביע על פער של 32 אחוזים בין מספר הנרשמים לכיתה א' בגיל שש על פי הרשות הפלסטינית ובין נתוני הילודה של אותו שנתון: *West Bank and Gaza Education Sector Analysis, Impressive Achievements under Harsh Conditions and the Way forward to Consolidate a Quality Education System*, September 7, 2006, p. 8, <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/EducationSectorAnalysisSept06.pdf>.
- 26 "הספירה כוללת 325,000 אנשים המתגוררים יותר משנה מחוץ לאדמות הפלסטיניות, אך נושאים תעודות זהות פלסטיניות ויכולים לשוב בכל עת. המספר מינימלי ואינו מדויק, מכיוון שלא יכולנו להתקשר לכל המשפחות המתגוררות בחו"ל": ראש הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית, חסן אבו לבדה, במסיבת עיתונאים, אל-בירה, 26 בפברואר 1998.
- 27 "13 מיליון יהודים בעולם; היכן נמצאות הקהילות הגדולות?", **גלובס**, 13 בספטמבר 2013, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000878980>.
- 28 לפי מחקר **פער המיליון**, עמ' 25, נתוני משטרת ההגירה הישראלית החולשת על מעבר פלסטינים דרך המעברים הרשמיים של ישראל ודרך גשר אלנבי, לשנים 1997–2003, מצביעים על הגירה שלילית של 10,000–20,000 איש בשנה. לעומת זאת, מכון הדמוגרפיה הנורבגי FAFO מצביע על הגירה של 100,000 פלסטינים מהשטחים בין ספטמבר 2000 לדצמבר 2002, שם, עמ' 28.
- 29 בכפוף לרוב הקריטריונים המרכיבים את מדד המדינות הכושלות CAST של "הקן למען השלום" www.fundforpeace.org (FFP).